

И. С. ТУРГЕЊЕВ

ФАУСТ

ПРИПОВЕТКА У ДЕВЕТ ПИСАМА

Entbehren sollst du, sollst entbehren.

Фауст (I део)

С РУСКОГ ПРЕВЕЛА

СТАНКА Ђ. ГЛИШИЋЕВА

ИЗДАЊЕ СВЕСЛОВЕНСКЕ КЊИЖАРНИЦЕ
М. Ј. СТЕФАНОВИЋА — БЕОГРАД

ПРВО ПИСМО

Од Павла Александровића Б... Семену Николајевићу В...

Сеоце М..., 6. јуна 1850.

Пре три дана стигао сам овде, драги пријатељу, и ево узимам перо и по обећању пишем ти. Од јутрос сипи ситна кишица, не може се никуд изићи, а и волим да проћеретам с тобом. Ето, опет сам у свом старом гнезду, у ком нисам био — страшно је и изговорити — читавих девет година. Збиља, мени се чини да сам постао сасвим други човек. А у самој ствари и јесам други. Сећаш ли се оног малог огледалца моје прабабе, које виси у гостинској соби и има чудне шаре по угловима? Ти си често размишљао шта ли је оно пре сто година видело. Чим сам дошао, пришао сам к њему,

па и против своје воље узнемирио сам се. Одједном сам видео како сам у последње време остарио и променио се.

У осталом нисам само ја остарио. Моја кућица, која је већ одавно била опала, сад се једва држи: искривила се, слегла се у земљу. Моја домоуправитељка, добра Васиљевна (извесно је ниси заборавио: она те је изврским куваним воћем угошћавала), сасвим се осушила и погрбила. Кад ме је угледала, није могла узвикнути, нити је заплакала, само је уздахнула и закашљала се, па изнемогла села на столицу и замахала руком. Стари Терентије још се јуначи, држи се право и у ходу, као и пре, кречи ноге. И сад носи жуте панталоне од нанкина и онакве исте ципеле од козје коже са високим језичком и са шепутима, које су увек шкрипале и ради којих је тебе више пута милина подилазила. Али, Боже мој, како сад висе те панталоне на његовим мршавим ногама, како ли му је коса обелела, а лице му дошло као песница, толико се смањило! А кад је проговорио са мном, кад је у побочној соби почео

заповедати и издавати наредбе, било ми је и смешно, а и жалио сам га. Сви су му зуби поиспадали и он је пиштећи и шиштећи шушкао.

Али се врт изванредно пролепшао: ситне шибљике јоргована, багрема, орлових ноката (сећаш ли се, заједно смо их садили) разрасле се у дивне густе бокоре. Брезе, јавори, све је то порасло и раширило се; нарочито су редови липа постали лепо. Волим ја те редове, волим сиво зелену боју њихову, волим благ мирис испод њихових сводова; волим шарену мрежу светлих кружића по мркој земљи — песака код мене, као што знаш, нема нимало. Мој омиљени храстић сад је већ млад храст. Јуче у подне више од сахата седео сам на клупици у његовом хладу. Било ми је врло добро. Унаоколо се зеленила трава, свуда се разлила обилна блага, златаста светлост, која је чак и у хлад продирала... а тек колико се тица чуло! Ти, надам се, ниси заборавио да ја тице страсно волим. Грлице неуморно грчу, срнајка по кадшто звизне, зеба отпева први део своје миле песмице, дроз-

дови се љуте и дрече, издалека чује се кукавица; наједанпут детлић као суманут отпочне пиштати, да уши заглуну. Ја сам слушао, слушао тај пријатни, складни жагор и није ми се хтело ни да се макнем, а на срцу и нека леност и милина.

И није сам врт порастао. Ја на сваком кораку срећем једре, снажне момке, у којима не могу да познам негдашње, мени познате, дечаке. А твој љубимац Тимица сад је такав Тимотије, да ти ни замислити не можеш. Ти си онда страховао за његово здравље и прорекао си му јехтику, а да ти је да сад видиш његове огромне црвене руке, како стрче из уских рукава нанкинова капута и како су му свуд одскочили обли, дебели мишићи! Затиљак му је као у бика, а глава сва у густим плавим коврџицама — прави Херкулес Фарнезијски. Међутим лице му се мање променило него у других, чак није много ни порасло, а весели и као што си ти говорио „налик на зевања“ осмех остао је исти. Узео сам га за свог личног служитеља; оног петроградског оставио сам у Москви. Много

је он волео да ме збуњује и да ми показује како је он већи зналац у опхођењу престоничком.

Својих паса нисам ни једног нашао; сви су поцркали. Једина је Нефка најдуже живела, али ни она ме није дочекала, као што је Аргос дочекао Улиса; није јој било суђено да својим потамнелим очима види негдашњег господара и друга у лову. А Шавка је још жива и онако исто промукло лаје и једно јој је ухо расцепљено, а реп пун чичака, као што је то већ у реду.

Настанио сам се у твојој пређашњој соби. Истина сунце је вас дан пече и пуна је мува, али мање заудара старом кућом, него у осталим собама. Чудна ствар! Тај плесниви, мало накисео и млак задах јако утиче на моју уобразиљу; не велим да ми је непријатан, напротив; али он буди у мени сету, па напослетку и тугу. Ја исто тако као и ти волим старе трбушате ормане с фијокама и бакарним бравама, беле наслоњаче са округластим наслонима и искривљеним ножицама, мувама искварене стаклене полијелеје, којима на

средини виси велико јаје од љубичастог бакра, — једном речју сав дедовски намештај; али не могу да непрестано то гледам: нека узнемирљива досада (баш тако) обузме ме свега.

У соби, где сам се настанио, намештај је сасвим обичан, домаћи рукотвор; ипак сам оставио у једном куту дуг, узан орман с полицама, на којима се једва кроз прашину назире старинско посуђе од зеленог и плавог стаклета. Још сам наредио да се о зид обеси она женска слика — сећаш ли се? — што је у црном оквиру, и о којој си ти говорио да је Манон Леско. Она је за ових девет година мало потамнела; али очи гледају исто онако замишљено, лукаво и нежно, усне се исто онако лакомислено и тужно осмехују, а полуопала ружа исто онако клизи из танушних прстију.

Веома ме забављају сторе у мојој соби. Оне су негда биле зелене, али су од сунца пожутеле. По њима су црном бојом насликани догађаји из де Арленкуровог „Пустиника“. На једној стори тај пустиник, с огромном брадом, буљавим очима и у

сандалима, вуче у гору некакву разбарушену госпођицу; на другој догађа се страшна битка између четири витеза са баретама на глави и наклубученим рукавима на раменима; један лежи, еп *racconti*,¹ убивен. Једном речју, саме су страхобе представљене, а унаоколо мртва тишина и од стора пада слаб одблесак на таваницу.

Некакав душевни мир обузео ме је, откад сам овде дошао: ништа ми се не ради, не волим никог да видим, немам о чему да сневам, лен сам и да мислим; али размишљати о прошлости није леност; то су, као што и сам добро знаш, две различне ствари. Изнајпре су сећања из детињства навалила на мене... Ма куд се макао, ма што погледао, одасвуд су она изницала, јасна, до најмањих ситница јасна, и рекао би непокретна у својој развојној тачности... Затим, место тих сећања дошла су друга; затим... затим сам се отресао прошлости и у мојим грудима остала је само нека тиха сета...

¹ Кад у перспективи предмет изгледа мали.

Замисли само, седећи на насипу испод врбе наједанпут сам изненадно заплакао и дуго бих плакао, не обзирући се што сам већ зашао у године, да се нисам застидео од једне жене, која је у пролазу радознало погледала у мене, затим не окрећући ми свога лица слободно и дубоко ми се поклонила и прошла мимо мене. Ја бих веома волео да останем у овом расположењу (разуме се, више нећу плакати) до самог мог одласка одавде, то јест до месеца септембра, и веома би ми криво било, ако би коме од суседа пало на ум, да ме походи. У осталом од тога, како изгледа, не морам страховати; ја и немам блиских суседа. Ти ћеш ме, уверен сам, добро разумети, јер и сам из искуства знаш како често пута самоћа добро чини... Она је мени сад, после толиких путовања, веома потребна.

Чамити нећу. Прилично сам књига са собом донео, а и овде имам повелику библиотеку. Јуче сам поизотварао све ормане и дуго ровио по плеснивим књигама. Нашао сам много занимљивих ствари, које пре нисам ни запазио: „Кан-

дида“, превод у рукопису од пре 70 година; новине и часописе из истога доба; „Победоносног Камелеона“ (т.ј. Мирабоа); „le Paysan perverti“ и т. д. Дошле су ми до руку и дечје књижице, моје, мога оца, моје бабе и замисли чак и моје прабабе. На једној старој, старој француској граматици, у шареном повезу, стоји крупним словима написано: *Ce livre appartient à m-lle Eudoxie Lavrine*,¹ а испод тога година 1741.

Нашао сам књиге, које сам негда из туђине донео, међу њима и Гетеовог „Фауста“. Ти можда и не знаш да је било време, кад сам ја „Фауста“ од речи до речи знао напамет (разуме се први део) и кад нисам могао сит да га се начитам. Али друго време, други и прохтеви, и за ових последњих девет година једва ако сам и узео Гетеа у руке.

Не може се описати осећање, које ме је обузело, кад сам угледао ту малу, мени и сувише познату, књижицу (у рђавом издању од 1828 године). Понео сам

¹ Ова је књига г-ђице Евдоксије Лаврин.

је са собом, легао на постељу и почео читати. Како ли је силно утицала на мене сва прва величанствена сцена! Појава Духа Земље, његове речи — сећаш ли се? — „на таласима живота, у вихору стварања“ пробудиле су у мени давно неосећано треперење и језу одушевљења. Свега сам се сетио: и Берлина, и студентског времена, и фрајлајн Кларе Штих, и Сајделмана у улози Мефистофела, и музике Радзивилове, и свега, свега...

Дуго нисам могао заспати. Моја младост искрснула је и као привиђење стала преда ме, као огањ и отров прострујала је она кроз моје жиле, срце се раширило и није хтело да се стегне, нешто је прелетело преко његових струна и жеље су узавреле.

Ето каквим се сновима предаје твој готово четрдесетогодишњи пријатељ, седећи сам у својој усамљеној кућици! А кад би ме неко видео? Па шта би било? Ја се не бих нимало застидео. Стидети се, и то је обележје младости. А знаш ли ти по чему сам ја познао да старим? Ево по чему. Сад се ја трудим да пред

самим собом преувеличам своја весела осећања, а тужна да стишавам; у младости радио сам сасвим обрнуто. Дешавало се, размећеш се својом тугом као неким благом, а стидиш се, кад те обузме силна радост...

Па ипак мени се све чини да, не гледећи на моје искуство у животу, има нешто на свету, пријатељу Хорације, што ја нисам окусио, а то нешто мал те није оно најважније.

Их, колико сам ти написао! Збогом! Писаћу ти други пут. Шта радиш у Петрограду? Узгред речено: Савели, мој сеоски кувар, рекао ми да те поздравим. И он је остарио, али не сувише, одебљао је и мало отромио. Исто онако добро готови чорбу од кокошке са јако искуваним луком, колачиће са сиром и јајима, ишаране по окрајцима и пигус — чувено степско јело пигус — од кога ти је језик побелео и остао крут као колац читавих двадесет и четири сахата. Али печење као и пре тако исуши, да можеш њим звечати по тањиру, — права дебела хартија. А сад збогом.

Твој П. Б.

ДРУГО ПИСМО

Од истога — истоме

Сеоце М..., 12. јуна 1850.

Имам да ти јавим, мили пријатељу, доста важну новост. Слушај. Јуче пред ручак прохтело ми се да се прошетам — само не по врту — и пошао сам путем што води у град. Брзим корацима ићи, без икаква циља, по дугом правом путу веома је пријатно. Баш као да неки посао вршиш, хиташ некуда. Погледам: иду ми у сусрет кола. Да није к мени? помислим ја са тајном зебњом. Ипак неће бити: у колима седи бркат, мени непознат, господин. Ја се умирих. Али одједном тај господин, кад би поред мене, рече кочијашу да заустави коње, и уљудно скинувши капу, још уљудније ме запита нисам ли ја тај и тај и помену моје име. Ја такође станем и храбро, као осуђеник кад га на саслушање воде, одговорим: „Ја сам тај и тај“, а гледам као ован у бркатог господина и мислим: „Па ја сам њега негде виђао“.

— Ви мене не познајете? проговори он силазећи с кола.

— Не познајем.

— А ја сам вас одмах познао.

Реч по реч и изиђе да је то Прјимков, наш негдашњи друг са универзитета; сећаш ли се? „Каква ми је то важна новост?“ мислиш ти у овом тренутку, мили Семене Николајевићу. — „Прјимков, колико се ја сећам, био је прилично тупоглав, и ако није био рђав ни глуп.“ Све је тако, мили мој, али чуј продужење разговора.

— Ја сам се, вели, веома обрадовао, кад сам чуо да сте дошли у своје село, у наше суседство. У осталом, нисам се само ја обрадовао.

— Допустите да вас упитам, ко је још био тако љубазан? упитих ја.

— Моја жена.

— Ваша жена?

— Јест, моја жена. Она је давнашња ваша познаница.

— А допустите да вас упитам, како је име вашој жени?

— Име јој је Вјера Николајевна. Она је по рођењу Ељцова...

— Вјера Николајевна! и нехотице узвикнух ја.

Ето, то је то важна новост, о којој сам ти у почетку писма напоменуо.

Али, може бити, теби и то не изгледа нимало важно. Мораћу ти штошта испричати из мога прошлога... давно-прошлога живота.

Кад сам 183... године заједно с тобом свршио универзитет, било ми је двадесет и три године. Ти си се примио службе, а ја сам се, као што знаш, одлучио да идем у Берлин. Али у Берлину, пре октобра, није се имало шта радити. Хтео сам да проведем лето у Русији, да последњи пут добро проленствујем, а доцније да се озбиљно латим рада. У колико се испунила ова последња намера, о том сад не вреди говорити. „Али где да проведем лето?“ питао сам се ја. Није ми се ишло у моје село; отац ми је недавно умро, блиских сродника нисам имао, па сам се бојао самоће, чаме... И зато сам радосно примио позив једног свог рођака, неког стрица од другог колена, да погостујем код њега на имању

у Т....ој губернији. Он је био имућан, добар и простодушан човек; живео је господски и имао господску кућу.

Отишао сам к њему. Породица стрицева била је велика: два сина и пет кћери. Сем тога, у његовој кући увек је било мноштво света. Гости су непрестано долазили, — па ипак није било весело. Дани су пролазили хучно, ниси могао остати насамо. Све се заједнички радило, сви су се трудили да се чим било забаве, да ма што измисле; а у вече сви су били мртви уморни. Било је нечега простачког у том животу. Ја сам већ почео мислити о одласку, само сам чекао да прође стричев имен-дан, али сам баш на тај имен-дан видео Вјеру Николајевну Ељцову — и остао сам.

Тада јој је било шеснаест година. Она је живела са својом матером на малом имању, које је било пет врста удаљено од мог стрица. Отац јој — кажу човек од велике вредности — брзо је дошао до пуковничког чина, па би и даље дотерао, али је млад погинуо; случајно га друг у лову убио. Вјера Николајевна

остала је дететом после њега. Мати јој је такође била необична жена: говорила је неколико језика и много је знала. Била је седам или осам година старија од свог мужа; он ју је кришом одвео из родитељске куће. Она је једва преживела његову смрт и до последњег свог часа (показивању Прјимковљевом, она је одмах после кћерине удаје умрла) носила је црнину. Ја се живо сећам њезиног лица: изразито, мрко, с густом седом косом, строгим, рекао би, угашеним очима и правим финим носом.

Њен отац — презиме му је било Ладанов — петнаест година је живео у Италији. Матер Вјере Николајевне родила је проста сељанка из Албано, и други дан после порођаја убио ју је њен заручник, који је живео с оне стране Тибра и од кога је Ладанов уграбио.... Тај догађај начинио је у своје време много хуке.

Кад се вратио у Русију, Ладанов не само да није излазио из куће, већ чак ни из свога кабинета. Бавио се хемијом, анатомијом, кабалистиком, хтео је да продужи људски живот, увртео је себи у

главу да се може ступити у одношај с духовима, да се могу мртви изазивати... Суседи су га за вешца држали.

Он је необично волео своју кћер, сам је свему учио, али јој није опростио што је побегла с Ељцовим и није допустио да му изиђу пред очи ни једно ни друго; прорекао им је обама горак живот и умро усамљен.

Пошто је остала удова, госпођа Ељцова посветила је све слободно време на васпитање своје кћери, и готово никог није примала. Код сам се ја познао с Вјером Николајевном, она замисли никад ни у једном граду није била, па чак ни у свом реском.

Вјера Николајевна није личила на обичне руске госпођице; она се нечим особитим одликовала. Мене је одмах изненадила њена необична мирноћа у сваком њеном покрету и у говору. Она, како је изгледало, ни о чем се није бринула, нити се узбуђивала; одговарала је просто и паметно, слушала пажљиво. Израз лица био јој је искрен и правичан као у детета, али мало хладан и једно-

лик, и ако није био замишљен. Ретко је била весела, па и то не као други: ведрина невине душе, непомућена радост блистале су у целом њеном бићу. Била је осредњег раста, врло лепо развијена, мало танушна; црте су јој биле правилне и нежне, нос прав као у матере, прилично дебеле усне, а црнкасто сиве очи гледале су некако одвећ слободно испод густих усковрчених трепавица. Руке су јој биле осредње, али не баш много лепе; талентирани људи немају таквих руку... и збиља, Вјера Николајевна није имала никаквих особитих талената. Глас јој је звучао као у седмогодишње девојчице.

На забави код стрица био сам приказан њеној матери, а после неколико дана први пут отишао сам к њима.

Госпођа Ељцова била је врло чудна жена: јаке душе, одлучна и повучена у се. Она је имала силан утицај на мене; ја сам је и ценио и прибојавао је се. Све се код ње радило по неком утврђеном правилу; она је и своју кћер по том правилу васпитавала, али јој слободе није стешњавала. Кћи ју је волела и слепо јој

веровала. Требало је да јој госпођа Ељцова да књигу и само рекне : „Ову страну немој читати“, — она ће пре претходну страну прескочити, него што ће у запрећену завирити. Али је и госпођа Ељцова имала своје *idées fixes*, своје нарочите погледе. Она се, на пример, као живе ватре бојала свега, што би могло утицати на уобразиљу; зато њена кћи до седамнаесте године није прочитала ни једне приповетке, ни једне уметничке песме, а у географији, историји, па чак и у природним наукама доводила је у забуну и мене, свршеног универзитетлију, и то не од последњих универзитетлија, као што се ти, можда, сећаш. Ја сам једном покушао да се разговорим с госпођом Ељцовом о тим њеним погледима, и ако је било тешко увући је у разговор; она је била веома ћутљива. Она само замаха главом.

— Ви велите, рече она на крају крајева, да је читање поетских дела и корисно и пријатно... Ја мислим да у животу најпре треба изабрати или корисно или пријатно, и онда се једном за свагда

одлучити. И ја сам некада хтела да удружим и једно и друго... То не може да буде, и води или пропасти или прос-ташћу.

Јест, чудно је створење била та жена, створење честито, гордо, али не без фанатизма и сујеверја своје врсте. „Ја се бојим живота,“ рекла ми је она једанпут. И она га се збиља бојала, бојала се оних тајних сила, из којих је живот сложен, и које изретка, али изненадно, избију на површину. Тешко оном, над ким оне задобију власт! Страшно је и изговорити колико су бола те силе Ељцовој зададе: сети се смрти њене матере, њеног мужа и њеног оца... То би морало сваког уплашити.

Ја нисам видео да се она икад осмехнула. Она баш као да се закључала, па кључ бацила у воду. Она је, мора бити, много јада у животу поднела, и ни с ким их није поделила, у себи их је скрила. Она је толико навикла себе да не пушта на вољу својим осећањима, те се чак стидела да покаже своју силну љубав према рођеној кћери; она је ни

једанпут није преда мном пољубила; никад је није звала именом милоште, већ увек Вјера.

Сећам се једног њеног говора. Ја сам јој једном приликом рекао како смо ми сви, данашњи људи, малчице наломљене воље...

— Наламати своју вољу не вреди ништа, рече она; ваља је сасвим преломити, или и не почињати...

Врло их је мало долазило Ељцовой, али сам је ја често походио. Ја сам у тајности опазио да је она мени наклоњена, а Вјера Николајевна јако ми се допадала. Ја сам се с њом разговарао, шетао... Присуство материно није нам сметало; сама кћи није волела да је без матери, а ја нисам осећао потребу за усамљеним разговором.

Вјера Николајевна имала је чудну навику да гласно мисли; ноћу је у сну гласно и разговетно причала оно, што је дању јако на њу утицало. Једном лагано се по обичају наслони на руку, пажљиво се загледа у мене и рече: „Мени се чини да је Б. добар човек, али се на њега не може ослонити.“

Наши су односи били чисто пријатељски и обични, само ми се једном учинило да сам смотрио у самој дубини њених сјајних очију нешто необично, неку милошту и нежност... Али сам се, можда, преварио.

Међутим време је пролазило и мени је требало да се спремам на пут. Али сам ја непрестано оклевао. Како помислим, како се сетим да задуго нећу видети ту милу девојку, коју сам толико заволео, мене обузме туга... Берлин је почео губити своју привлачну силу. Ја самом себи нисам смео признати шта се у мени дешава, а нисам ни разумевао оно, што се у мени дешавало, — просто као да је магла кроз моју душу промицала. Напоследку једног јутра мени одједном постаде све јасно. „Шта више да тражим, помислих ја, чему да тежим? Та истина је и онако недокучна. Зар није боље остати овде и оженити се?“ И замисли, мисао о женидби није ме тада нимало поплашила. Напротив, ја сам јој се обрадовао. И не само то, већ сам тог истог дана и изјавио своју жељу, само

не Вјери Николајевној, као што би требало очекивати, већ право Ељцовой. Старица се загледа у мене.

— Не, мили мој, рече она, идите ви у Берлин и још мало преломите своју вољу. Ви сте добри, али такав муж не треба Вјери.

Ја сагох главу, поцрвених и што ће те извесно још већма изненадити, одмах се у души сагласих са Ељцовом. После недеље дана ја сам отпутовао и од то доба нисам видео ни ње, ни Вјере Николајевне.

Ја сам ти укратко описао своје доживљаје, јер знам да не волиш ништа, што је опширно.

Кад сам отишао у Берлин, брзо сам заборавио Вјеру Николајевну... Али, признајем, неочекивана вест о њој узбудила ме је. Мене је потресла мисао о том, да је она тако близу, да је моја суседа и да ћу је кроз који дан видети. Прошлост, баш као из земље, искрсну преда ме и навали на мене.

Прјимков ми рече како ми је дошао у походу с том намером, да обнови наше

старо познанство и како се нада да ће ме што скорије видети у својој кући. Каза ми како је служио у коњици, као поручник дао оставку, купио имање на осам врста далеко од мене и намерава да се бави газдинством; како је имао троје деце, али му је двоје умрло, а остала петогодишња кћи.

— И ваша жена сећа се мене? упитах ја.

— Јесте, сећа се, одговори он устежући се мало. Истина, она је тада, може се рећи, дете била, али њена вас је мати увек хвалила, а ви знате како она цени сваку реч покојничину.

Падосе ми на ум речи Ељцове како ја нисам Вјерина прилика... „Дакле, ти си јој био прилика“, помислих ја гледећи Прјимкова са стране.

Остао је код мене неколико сахата. Он је врло добар и красан човек; тако скромно говори, тако доброћудно гледа, не можеш, а да га не заволиш... али умне подобности нису му се развиле од онога доба, кад смо се с њим знали.

Ја ћу му зацело отићи, може бити и

сутра. Јако сам радознао, да видим каква је постала Вјера Николајевна.

Ти ми се, зликовче, извесно подсмеваш, седећи за својим директорским столом, а ја ћу ти ипак писати какав ће утисак она учинити на мене. Збогом. Очекуј идуће писмо.

Твој Л. Б.

ТРЕЋЕ ПИСМО.

Од истога — истоме.

Сеоце М..., 16. јуна 1850.

Дакле, брате, био сам код ње, видео сам је.

Пре свега морам ти казати једну чудну ствар: веровао ми, или не веровао, твоја воља, али она се готово нимало није променила ни у лицу, ни у стасу. Кад ми је изишла у сретање, ја умало нисам узвикнуо ах! седамнаестогодишња девојчица, па то ти је! Само јој очи нису као у девојчице. У осталом, њене очи и у младости нису биле детиње, и сувише су биле сјајне. Али она иста мирноћа, иста ведрина, онај исти глас; ни једне

боре на челу, баш као да је све те године негде под снегом прележала. А сад јој је двадесет и осам година и имала је троје деце. Непојмљиво!

Немој ти, молим те, помислити да ја из пристрасности претерујем; напротив, мени се та непроменљивост код ње не допада. Жена од двадесет и осам година, па још и мати, не треба да личи на девојчицу; није она напразно живела.

Она ме је веома срдечно дочекала, а већ Прјимкова је мој долазак просто обрадовао. Тај добричина само и гледа како ће се с ким спријатељити. Кућа им је врло удобна и чиста. Вјера Николајевна била је и обучена као девојчица: сва у белом с плавим појасом и танким златним ланчићем око врата. Кћи јој је веома мила, али нимало не личи на њу; она се метнула на своју бабу. У гостинској соби изнад дивана виси изванредно погођен лик те чудне жене. Он ми је пао у очи, чим сам ушао. Чинило ми се да строго и пажљиво гледа у мене.

Сели смо, повели реч о прошлости и разговор је мало оживео. Ја сам, и про-

тив своје воље, сваки час погледао у натмурену слуку Ељцове. Вјера Николајевна седела ја управо испод ње, то је њено омиљено место.

Замисли моје пренеражење: Вјера Николајевна ни до данас није прочитала ни једног романа, ни једне уметничке песме, једном речју, ни једног, како она вели, измишљеног дела! Та недостижна немарност према најузвишенијим духовним насладама ражљутила ме је. Код паметне и, колико ја могу судит, с финим осећањем жене то се никако не може опростити.

— Шта, рекох ја, ви сте узели као правило да таквих књига не читате?

— Није ми се дала прилика, нисам имала кад, одговори она.

— Нисте имали кад! Чудо ми је! Бар да сте ви приволели своју жену, рекох ја Прјимкову.

— Ја бих врло радо.... отпоче Прјимков, али га Вјера Николајевна прекиде.

— Не претварај се, ти и сам не мараш много за стихове.

— За стихове, отпоче он, ја наравно много и не марим; али на пример романи...

— Па шта ви радите? Чим се у вече занимаете? упитах ја. Играте карата?

— По кадшто играмо, одговори она. А зар мало има, чим се човек може забавити? И ми читамо, има добрих списа и сем стихова.

— Што ви на стихове тако нападите?

— Ја их не нападам. Од детињства сам навикла да не читам тих измишљених списа; мати је тако хтела, а ја што више живим, све се више уверавам, да што год је мати радила, што год је говорила, све је било истина, света истина.

— Како вам драго, али ја се с вама не могу сложити. Ја сам уверен да ви без разлога одузimate себи најчистије и најоправданије задовољство. Та ви не одбацујете музику, сликарство, зашто одбацујете поезију?

— Ја је не одбацујем, досад је нисам познала, и то је све.

— Онда ћу се ја за то побринути. Та ваша вам маги, ваљда, није за цео век забранила да познате дела богате књижевности?

— Није. Чим сам се удала, мати је сваку забрану с мене скинула. Мени самој није ни на ум падало да читам... како ви рекосте?... та једном речју те романе.

Ја сам у недоумици слушао Вјеру Николајевну; таком чему нисам се надао.

Она је гледала у мене својим мирним погледом. Тице тако гледају, кад се не боје.

— Ја ћу вам донети књигу, узвикнух ја. (Мени паде на ум недавно прочитани „Фауст“).

Вјера Николајевна лагано уздахну.

— То... то неће бити Жорж Санд? упита она бојажљиво.

— А! значи, ви сте слушали о њој? Па кад би била и она, шта би то марило?... Не, донећу вам другог писца. Ви, ваљда, нисте заборавили немачки?

— Не, нисам заборавила.

— Она говори као права Немица, прихвати Прјимков.

— Врло добро. Ја ћу вам донети.... ама видећете већ какву ћу вам дивну стварчицу донети.

— Лепо, видећу. А сад хајдемо у врт, јер се Наташи не седи.

Она метну округли сламни шешир, дечји шешир, онакав исти, какав је и њена кћи метнула, само мало повећи, и одосмо у врт. Ја сам ишао напоредо с њом. На свежем ваздуху, у хладу испод високих липа, њено ми се лице учини још лепше, особито кад би се мало окренула к мени и затурила главу, да ме испод шешира погледа. Да није за нама ишао Прјимков, да није пред нама скакутала девојчица, ја бих збиља могао помислити да немам тридесет и пет година, већ двадесет и три, и да се тек сад спремам у Берлин; а нарочито и стога што је и врт, у ком смо били, личио на онај на имању Ељцове. Нисам се могао уздржати, већ сам казао свој утисак Вјери Николајевној.

— Мени сви говоре да се по спољашности нисам променила, одговори она. У осталом, ја сам и у души остала она иста.

Дођосмо до омање китајске кућице.

— Ето, овакве кућице нисмо имали у Осиповци, рече она. Ви не гледајте

што је тако опала и избледела; унутра је врло лепо, а и хладовина је.

Уђосмо у кућицу. Ја је разгледах.

— Знате шта, Вјера Николајевна, рекох ја, наредите да се за мој долазак донесе овамо сто и неколико столица. Овде је одиста изванредно лепо. Овде ћу вам прочитати... Гетеовог „Фауста“... Ето, какву ћу вам стварчицу прочитати.

— Јест, овде нема мува, рече она простодушно. А кад ћете доћи?

— Прекосутра.

— Добро, наредићу, одговори она. Наташа, која је заједно с нама ушла у кућицу, одједном врисну и бледа као крпа одскочи у страну.

— Шта ти је? упита је Вјера Николајевна.

— Ах, мама, погледај како је страшан онај паук, проговори девојчица показујући прстом у угао.

Вјера Николајевна погледа у угао; велики шарен паук милое је по зиду.

— Што се бојиш? рече она: он не уједа, погледај.

И пре но што сам је могао задржати,

она узе гаднога инсекта у руку, пусти га да јој мили по длану и баци напоље.

— Како сте ви храбри! узвикнух ја.

— Што ће ту храброст? Овај паук није од оних отровних.

— Види се, ви сте као и пре јаки у природним наукама; а ја га не бих ни у руку узео.

— Немате се зашто њега бојати, поново рече Вјера Николајевна.

Наташа ћутећи погледа у нас двоје и осмехну се.

— Како она личи на вашу матер, рекох ја.

— Јест, одговори Вјера Николајевна смешећи се задовољно, и то ми је веома мило. Дао би Бог да не личи само лицем на њу!

Зовнуше нас на ручак, а после ручка ја одох кући.

НВ. Ручак је био врло добар и укусан. Ово ја у загради напомињем ради тебе, облапорниче један!

Сутра ћу им однети „Фауста“. Бојим се да са старим Гетеом не пропадем. Описаћу ти све потанко.

А сад, шта ти мислиш о свима овим догађајима? По свој прилици, како је она учинила силан утисак на мене, како сам ја на путу да се заљубим у њу итд. Глупости, брате. Време је да се страсти обуздају. Доста се лудовало, свршено је. У мојим годинама не почиње се живот изнова. Сем тога мени се и пре такве жене нису допадале. У осталом, какве су се жене мени допадале!!

Ја се стресам, срце ме боли,
Ја се стидим узора својих.

Свакако ја се радујем томе суседству. Мило ми је што се могу виђати с паметним, простодушним и ведрим створењем; а што даље буде, дознаћеш у своје време.

Твој П. Б.

ЧЕТВРТО ПИСМО.

Од истога — истоме.

Сеоце М..., 20. јуна 1850.

Читање је, драги пријатељу, било јуче и баш о том хоћу да ти пишем. Пре свега хитам да ти кажем: успех је био

неочекиван... то јест, успех није права реч... Дакле, слушај.

стигао сам баш на ручак. За столом било нас је шесторо : она, Прјимков, ћерка, гувернанта (безначајна, пристојна особа), ја и некакав стари Немац, у кратком фраку циметасте боје, чист, обријан, углађен, с благим и честитим лицем, с безубим осмехом и мирисом кафе са цигуром... Сви стари Немци тако миришу. Приказали су ми га : то је био неки Шимел, учитељ немачког језика код суседа Прјимковљевих, кнезова Х.... Он је, како изгледа, био у вољи Вјери Николајевној и она га је позвала, да присуствује читању. Доцкан смо ручали и задуго нисмо од стола устали, а после смо се шетали.

Време је било изванредно лепо. Изјутра је падала киша и дувао ветар, а пред вече се све стишало. Ја сам с њом отишао на један отворен пропланак. Управо над пропланком високо је стајао лак, велики и ружичаст облак ; као дим прелазили су преко њега сиви праменови, а на самом крају његовом час се појављивала звезда, а час је нестајало ; мало

подаље видео се бео месечев срп на црвенкастом плаветнилу. Ја показах Вјери Николајевној тај облак.

— Јест, то је врло лепо, рече она, али погледајте овамо.

Ја се освртох. Заклањајући собом сунце, које се смиривало, уздизао се огроман, тамно плав облак, налик на прави вулкан. Његов врх, као какав широк сноп, простирао се по небу; јако сјајна, злослута, пурпурна ивица окружавала га је и на једном месту, у самој средини пробијала је његову густу масу, баш као да је из усијаног ждрела избијала...

— Биће непогоде, рече Прјимков.

Али ја се удаљавам од главнога. У последњем писму заборавио сам ти казати кака сам се, кад сам се од Прјимкова вратио кући, покајао, што сам баш „Фауста“ поменуо. За први пут Шилер би много боље пристао, кад су већ Немци дошли на ред. Нарочито су ме плашиле прве сцене, док се Гретхен не појави, па и што се Мефистофела тиче, нисам био сасвим спокојан. Али сам се налазио под

утиском „Фауста“, и ништа друго не бих могао с вољом прочитати.

Кад се већ сасвим смрачило, отишли смо у китајску кућицу, коју су јуче успремили. Право према вратима, испред диванића, стајао је округлао сто застрвен сагом, унаоколо биле су поређане наслоњаче и столице; на столу је горела лампа. Ја седнем на диванић и извадим књижицу. Вјера Николајевна седе на наслоњачу мало подаље, близу врата. Пред вратима, усред мрака, пружала се и латано њихала зелена багремова гранчица, осветљена лампом; по кадшто јурнула би у собу струја ноћног ваздуха. Прјимков седе близу мене за сто, Немац до њега. Гувернанта је остала у кући с Наташом.

Ја изговорих кратак предговор, напоменух стару гатку о доктору Фаусту, о значају Мефистофела, о самом Гетеу и замолих да ме прекину, ако би им се штогод учинило неразумљиво. Затим се искашљах... Прјимков ме упита да ли ми треба воде и шећера, и по свему се могло видети да је био задовољан самим

собом, што ме је то питао. Ја одбих понуду.

Настаде дубока тишина. Ја, не дижући очију, почех читати. Било ми је нелагодно; срце ми је лупало, а глас дрхтао. Први усклик допадања оте се Немцу, и у даљем читању он је једини нарушавао тишину... „Дивно, узвишено“, говорио је он непрестано и по кадшто додавао: „А, ово је дубоко“. Прјимкову је, колико сам могао опазити, било досадно; немачки је он доста рђаво знао, а и сам је говорио да не воли стихове... Ко га је терао да слуша!... За ручком хтео сам да му напоменем, како читање може и без њега проћи, али ме је било стид. Вјера Николајевна није се ни мицала. Двапут сам кришом погледао у њу; очи су јој биле управљене на мене, лице ми се учинило бледо. После првог сусрета Фауста са Гретхен, она се одмаче од наслона, скрсти руке и тако непомична остаде до краја. Осећао сам да је Прјимкову просто мука, и то ме је изнајпре охладило, али мало по мало њега сам заборавио, загрејао сам се и с оду-

шевљењем и заносом читао... Само сам ради Вјере Николајевне читао; неки унутарњи глас говорио ми је да „Фауст“ на њу утиче...

Кад сам свршио читање (интермецо сам прескочио; та ствар по својој вредности припада другом делу; па и из „Ноћи на Брокену“ ја сам по нешто изоставио)... кад сам свршио, кад је пробујало последње „Хенриче!“ Немац узбуђено узвикну: „Боже, како је то дивно!“ Прјимков се просто обрадова (јадник!), скочи, уздахну и поче ми захваљивати, што сам им тако уживање прибавио... Али ја му нисам одговарао, ја сам гледао у Вјеру Николајевну... Хтео сам да чујем шта ће она казати. Она устаде, несигурним корацима дође до врата, постаја на прагу и лагано изиђе у врт. Ја потрчач за њом. Она је била подоста одмакла; њена хаљина једва се беласала у густој помрчини.

— Шта је? викнух ја. Вама се није допало?

Она стаде.

— Можете ли ми оставити ту књигу? чу се њен глас.

— Ја ћу вам је, Вјера Николајевна, поклонити, ако ви желите да је имате.

— Хвала вам, рече она и нестале је. Прјимков и Немац стигоше ме.

— Како је необично топло, чак и загушљиво, рече Прјимков. А куд је моја жена отишла?

— Чини ми се кући, одговорих ја.

— Ја мислим да је време вечери, настави он. Ви изванредно читате, додаде он поћутавши мало.

— Чини ми се да се Вјери Николајевној допао „Фауст“, рекох ја.

— Без сумње, узвикну Прјимков.

— О, разуме се, прихвати Немац. Стигосмо кући.

— Где је госпођа? упита Прјимков собарицу, која се случајно појавила пред нама.

— Отишла је у собу за спавање.

Ја са Шимелом изиђох на терасу. Старац подиже очи к небу.

— Шта је звезда! лагано рече он, пошто ушмркну бурмута. И то су све светови, додаде он, па и по други пут ушмркну бурмута.

Ја нисам нашао за потребно да му одговорим, само сам ћутке погледао у вис. Тајна недоумица мучила је моју душу. Чинило ми се да нас звезде озбиљно гледају. После пет минута дође Прјимков и позва нас у трпезарију. Убрзо дође и Вјера Николајевна. Седосмо за сто.

— Погледајте Вјерочку, рече Прјимков.

Ја је погледах,

— Шта је? Зар ништа не опажете?

— Ја сам заиста опазио промену на њеном лицу, али не знам зашто одговорих.

— Баш ништа.

— Очи су јој црвене, продужи Прјимков.

Ја оћутах.

— Замислите, отишао сам горе к њој, и затекао сам је где плаче. То јој се одавно није десило. Могу вам рећи кад је последњи пут плакала: онда кад нам је Саша умрла. Ето, шта сте учинили с вашим „Фаустом“, додаде он смешећи се.

— Дакле, Вјера Николајевна, отпочех ја, ви сад видите, да сам ја имао право кад...

— Ја тако што нисам очекивала, пре-

киде ме она; али Бог зна јесте ли имали право. Може бити, мати ми је зато и забрањивала да читам такве књиге, што је знала...

Вјера Николајевна заћута.

— Шта је знала? упитах ја. Реците.

— Нашто? Ја се и онако стидим: ради чега сам ја то плакала? У осталом, ја ћу се с вама још о том разговорити. Ја многа места нисам ни разумела.

— Зашто ме нисте прекинули?

— Речи сам све разумела, а и њихов смисао, али...

Она не доврши говора и замисли се.

У тај мах дуну ветар и лишће у врту зашушта. Вјера Николајевна уздрхта и окрете се отвореном прозору.

— Ја сам вам казао да ће бити непогоде, рече Прјимков. А што ти, Вјерочка, уздрхта?

Она ћутке погледа у њега. Слаб и удаљен сев муње некако тајанствено блесну на њеном непомичном лицу.

— Све је то захваљујући „Фаусту“, продужи Прјимков. После вечере мораће се одмах лећи... није ли тако г. Шимеле?

— После духовне насладе, физички је одмор колико благотворан, толико и користан, одговори добри Немац и попи чашицу ракије.

После вечере одмах смо се разишли. При растанку ја се рукама с Вјером Николајевном; рука јој је била хладна.

Ја сам отишао у мени одређену собу и дуго сам стајао крај отвореног прозора пре, но што сам се скинуо и легао у постељу. Прорицање Прјимковљево испунило се: непогода наиђе и поче севати и грмети. Слушао сам фијук ветра и шуштање и пљуштање кише, и гледао како при сваком блеску муње црква, што је била близу језера, час се појави црна на белој основи, час бела на црној, а час потоне у мрак... Али су моје мисли биле далеко. Мислио сам о Вјери Николајевној, мислио о том, шта ће она рећи, кад сама прочита „Фауста“, мислио сам о њеним сузама, сећао се како ме је она слушала.

Непогода је већ одавно престала, звезде су засјале, све се унаоколо утишало. Некаква, мени непозната, тица певала је на разне гласове, неколико пута узастопце

започињала је један исти део песмице. Њен звонки и усамљени глас чудно је одјекивао у дубокој тишини; а ја још никако нисам легао...

Сутрадан сам раније од свих сишао у гостинску собу и стао пред слику Ељцове. „Шта си успела? помислио сам с неким тајним осећањем победе; та ето ја сам прочитао твојој кћери забрањену књигу!“ Одједном учини ми се — ти си извесно уочио да очи en face изгледају управљене на гледаоца — али овог пута мени се заиста учинило да их је старица с прекором управила на мене.

Ја се окретох, приђох прозору и угледах Вјеру Николајевну. С амрелом на рамену и лаком белом марамом од чипке на глави ходала је она по врту. Ја одмах изиђох из куће и јавих јој се.

— Сву ноћ нисам спавала, рече она; глава ме боли; изишла сам на ваздух, — да ако ми прође.

— Може ли бити да је то од синоћњег читања? упитах ја.

— Разуме се; ја на то нисам навикла. У тој вашој књизи има таквих ствари.

од којих никако не могу да се отресем. Чини ми се оне ми просто главу жегу, додаде она и притисну руку на чело.

— То је баш добро. Само ево шта не ваља: ја се бојим да вам та несаница и главобоља не убију вољу за читањем.

— Мислите? одговори она и момогред откиде гранцицу дивљег јоргована. Бог ће то знати. Мени се чини, да ко једанпут крочи на тај пут, он се већ више не може вратити.

Она изненадно баци гранцицу у страну.

— Хајдемо, да седнемо у оној сеници, продужи она, и молим вас, докле год ја сама не почнем разговор, не говорите ми... о тој књизи. (Она као да се бојала изговорити име „Фауст“).

Ушли смо у сеницу и сели.

— Нећу вам говорити о „Фаусту“, отпочех ја; али допустите ми да вам честитам, да вам речем како вам завидим.

— Ви мени завидите?

— Јест, вама. Како вас сад знам, с том вашом душом, колико насладе вама предстоји! Има великих песника и сем Гетеа: Шекспир, Шилер,... па и наш Пушкин... треба и њега да познате.

О, мили мој Семене Николајевићу, да си могао видети, како је у том тренутку била заносно лепа! Скоро прозрачна, колико је била бледа, мало погнута, уморна, у души узнемирена, — па ипак као небо ведро! Ја сам говорио, дуго говорио, после сам ућутао, и тако ћутећи њу гледао.

Она није очију дизала и непрестано је час шарала амрелом, час шаре бри-сала. Наједанпут чуше се брзи дечји кораци: Наташа утрчи у сеницу. Вјера Николајевна се усправи, устаде и на моје велико чудо с неком претераном милоштом загрли своју кћер... То није био њен обичај. После дође и Прјимков. Седокоси, али тачни, Шимел отишао је пре зоре да не би час изгубио. Отишли смо да пијемо чај.

Већ сам се уморио, време је да завршим ово писмо. Оно ће ти се, мора бити, учинити будаласто и неразумљиво. И ја сам осећам да сам збуњен. Нисам прибран. Не знам шта је са мном. Мени непрестано излази пред очи мала голих зидова соба, лампа, отворена врата, мирис и свежина ноћног ваздуха, а тамо,

близу врата, пажљиво младо лице, лака бела хаљина. Сад разумем зашто сам се хтео оженити њом. Види се да, пред полазак у Берлин, нисам био тако глуп, као што сам досад мислио. Јест, Семене Николајевићу, у чудном се душевном расположењу налази ваш пријатељ. Све ће то, знам ја, проћи... А ако не прође? Па шта је с тим? Неће проћи, и то је све.

Ипак ја сам задовољан самим собом: прво провео сам једно изванредно пријатно вече, а друго, ако сам пробудио ту душу, ко ме може окривити? Старица Ељцова прикована је за зид и мора ћутати. Старица!... Појединости њезина живота непознате су ми, али знам да је утекла из очине куће. Види се, није њу забадава Талијанка родила. А хтела је да заплаши своју кћер... Видећемо.

Бацам перо. Ти, подругљиви човече, мисли, молим те, о мени што год хоћеш, али у писмима немој ми се подсмевати. Ми смо стари пријатељи, па треба да штедимо један другог. Збогом.

Твој Л. Б.

ПЕТО ПИСМО

Од истога — истоме

Сеоце М..., 26. јула 1850.

Одавно ти, мили Семене Наколајевићу, нисам писао; чини ми се више од месец дана. Имао сам о чем писати, али ме је леност савладала. Истину рећи, ја те се за све то време ни сетио нисам. Али из последњег твог писма ја сам могао видети, да ти на мој рачун градиш неке претпоставке, које су неистините, то јест нису сасвим истините. Ти мислиш да сам се ја занео за Вјером (мени је некако мучно да је зовем Вјером Николајевном), вараш се. Истина, ми се често виђамо, она ми се јако допада... А коме се она не би допала? Волео бих тебе видети на мом месту. Изванредно створење! У часу све проникне, и ако је као дете неискусна; има ведар здрав разум, урођено осећање лепоте, стално тежи правичности и узвишености, и разуме све, чак и порок, чак и што је смешно; а поврх свега тога, као бела анђелска крила, блиста блага женска лепота... А шта и да гово-

рим! Много сам за овај месец с њом читао, о многоме смо се разговарали. С њом читати таква је наслада, какву ја никад нисам осетио. Баш као да нове светове проналазиш. Ни од чега она не пада у одушевљење, све што је хучно њој је непознато; она се сва благо сија, кад јој се штогод допада, и лице јој добије изванредно племенит и добар... нарочито добар израз.

Од раног свога детињства Вјера није знала шта је то лаж: она се навикла на истину, она њом дише, па и у поезији једина истина њој се чини природна, она је одмах, без муке и напрезања, позна, као што се позна већ познато лице. То је велика надмоћност и срећа. Не може се, а да се за то не ода хвала њеној матери. Колико сам пута, гледајући Вјеру, мислио да Гете има право, кад каже: „Добар човек у својим нејасним тежњама увек осети, где је права истина“.¹⁾

Само је једно досадно: муж се непрестано врзе око нас. (Молим те, немој се глупо смејати; чак ни мишљу немој

¹⁾ „Фауст“, пролог I. део.

скрнавити наше чисто пријатељство). Он је толико кадар да разуме поезију, колико сам ја спреман да у флауту свирам; а неће да изостане иза жене, хоће и он да се просвети.

По кадшто ме и она изводи из стрпљења; наједанпут наиђе на њу нека ђудљивост: неће ни да чита, ни да се разговара, везе на ђерђеву, заноси се с Наташом, с домоуправитељком, изненадно отрчи у кујну, или скрстивши руке онако седи и гледа кроз прозор, или се с дадиљом занесе у игру дурачека... Опазио сам да у тим случајевима не треба облетати око ње, већ је боље причекати, док она сама не започне разговор, или не узме књигу.

Она има врло много самосталности, и мени је то веома мило. Дешавало се — сећаш ли се? — кад смо још млади били, да ти нека девојка понавља, како уме, твоје сопствене речи, а ти се одушевљаваш тим ехом, па му се богме и дивиш, док не опазиш у чему је ствар; а ова... то не ради, ова је сасвим друкчија. Ништа она не прима на веру; аутори-

тетом је не можеш заплашити; неће се препирати, али неће ни попустити. О „Фаусту“ смо више пута расправљали, али — чудна ствар! — она о Гретхен ништа сама не каже, само слуша шта јој ја говорим. Мефистофело је плаши, али не као ђаво, већ као „нешто што у сваком човеку може бити...“ То су њене сопствене речи. Ја сам јој једном почео објашњавати, да ми то „нешто“ зовео рефлексом, али она реч рефлекс није разумела у немачком смислу; она зна само француску реч „reflexion“ и навикла је да је сматра као корисну.

Чудни су наши односи! С једне тачке гледишта могу рећи да имам великог утицаја на њу и као да је васпитавам, али она, и не опажајући, у многоме ме гради бољим. Ја, на пример, захваљујући само њој, недавно сам пронашао каква је огромна количина конвенцијалности и реторства у многим најлепшим и чувеним песничким делима. Према чему она остане хладна, то је већ у мојим очима сумњиво. Јест, ја сам постао бољи, разумнији. Бити у њеној близини, ви-

ђати се с њом и остати пређашњим човеком — немогућно је.

Шта ће из свега тога изићи? упитаћеш ти. Право да ти кажем, ја мислим — ништа. Ја ћу врло пријатно провести време до септембра, а после ћу отпутовати. Првих месеца учиниће ми се живот мрачан и досадан... Научићу се.

Ја знам како је опасна свака веза између човека и младе жене, како се и неопажено једно осећање замењује другим... Ја бих се могао одмах отргнути, кад не бих знао да смо обоје сасвим спокојни. Истина, једном се десило међу нама нешто чудновато. Не знам како и зашто — сећам се читали смо „Оњегина“ — ја је пољубих у руку. Она се мало одмаче и упре поглед у мене (сем у ње, ја ни у кога таквог погледа нисам видео : у њему има и сањарије, и образивости и неке строгости)... наједанпут сва поцрвене, устаде и оде. Тога дана није ми пошло за руком, да останем с њом насамо. Она ме је избегавала и пуна четири сахата играла је карата с мужем, дадиљом и гувернантом. Сутрадан она

ме позва да идем с њом у врт. Свега смо га обишли и отишли чак до језера. Наједанпут, не окрећући се к мени, она тихо прошапта: „Молим вас, то више немојте чинити“, и одмах поче нешто да ми прича... Ја сам се јако застидео.

Морам ти признати да ми њено лице не избија из главе, и можда сам ти почео и писати само зато, да бих могао о њој мислити и говорити. Чујем топот и фркање коња: то су мени кола спремили. Идем к њима, сад ме кочијаш више и не пита куда ћу; кад седнем у кола, он вози право Прјимковљевима.

На две врсте од њиховог села, где пут одједном савија у страну, помаља се иза брезове шуме њихова кућа... Моје се срце увек развесели, чим се у даљини засветле њени прозори. Шимел (тај безопасни старац уретко им долази; кнезове Х... они су, хвала Богу, само једном видели)... Шимел узалуд не говори, показујући са њему својственим скромним одушевљењем кућу, где Вјера станује: „Ово је дом мира“. У том дому наста-нио се благи анђео...

Крилом својим закрили мене,
 Узбуђење срца стишај. —
 И благодатан ће бити хлад
 Очараној души....

Е, сад је доста; иначе ћеш ти Бог
 те пита шта помислити. До другог писма...
 Шта ли ћу ти други пут писати? Збогом.
 Збиља, она никад не каже: збогом, већ
 увек: е па збогом. Мени се то јако допада.

Твој П. Б.

P. S. Не сећам се, јесам ли ти казао
 да она зна да сам је ја просио.

ШЕСТО ПИСМО

Од истога — истоме

Сеоце М..., 10. августа 1850.

Признај, ти очекујеш од мене писмо
 или очајно, или пуно одушевљења.... Пре-
 варио си се. Моје писмо биће као сва
 писма. Ништа се ново није догодило, а
 изгледа да се не може ни догодити.

Прекјуче возили смо се на барци по
 језеру. Описаћу ти ту вожњу. Било нас
 је троје: она, Шимел и ја. Не разумем
 какво задовољство има да тако често

зивка тога старца. Х... се љуте на њега; кажу да је почео занемаривати своје часове. У осталом, овог пута био је занимљив. Прјимков није пошао с нама; глава га је болела.

Време је било дивно, милина погледати: крупни, рекао би поцепани, бели облаци по плавоме небу, свуда сјај, шуштање дрвећа, бућкање и пљесак воде о обалу, по таласима златасти млазови, свуд свежина и сунце. У почетку смо Немац и ја веслали, а после смо подигли једро и појурили. Кљун од барке непрестано се загнуривао у воду, а иза барке шуштао је и пенушио се њен траг. Она је села крај крме и почела управљати; главу је повезала марамом, шешир би ветар однео; коса јој је испадала испод мараме и лагано се лелујала по ваздуху. Она је чврсто држала крму својом поцрнелом руком и смешкала се, кад јој по кадшто прсне вода у лице. Ја сам се шћућурио на дну барке, близу њених ногу.

Немац извади лулу, запали свој кнастер и — замисли — поче доста при-

јатним басом певати. Најпре отпева старинску песмицу: „Freut' euch des Lebens“,¹ а после арију из опере „Чаробна флаута“, затим романсу звану „Азбука љубави“ — „Das A-B-C der Liebe.“ У тој песмици прелази се — с приличним враголијама, разуме се — цела азбука, почевши од А, Бе, Це, Де, — Вен их дих зе,² и завршујући са: У, Фау, Ве, Икс — Мах зинен кникс.³ Он отпева све строфе с осећањем, али требало је видети како је враголасто зашкиљио левим оком код речи: „кникс.“

Вјера прсну у смех и попрети му прстом. Ја рекох како ми се чини да г. Шимел, у своје време, није био смирен човек.

— О, јест, ја сам могао јамчити за себе, рече он гордо, истресе пепео из луле на длан и завлачећи прсте у дуван-кесу брзо загризе чибук. „Кад сам био студент, додаде он, ох-хо-хо!“

И ништа више не рече. Али како ли је тек изговорио то: ох-хо-хо!

¹ Наслађуј се животом.

² Кад те видим.

³ Ја ти се поклоним.

Вјера га замоли да јој отпева какву студентску песму, и он јој отпева: „Kpaster den gelben“, али на свршетку погреша. Много се био развеселио.

Међутим ветар ојача, дигоше се прилично велики таласи и мало накривише барку, ласте почеше ниско око нас пролетати. Ми окренусмо једро на другу страну и почесмо пловити час тамо, час амо. Ветар се на једанпут поамаи, ми не могосмо да га надјачамо, талас заплъусну преко ивица, барка се напуни водом. И ту се Немац показа јунак: оте од мене уже, намести једро као што треба и рече: „Ево како се то ради у Куксхафену! So macht man's in Kuxhafen!“

Вјера се извесно поплашила, јер је побледела, али по свом обичају ни речи не рече, само задуже хаљину и одупре врхове ципела о преграду на барци. Мени наједанпут падоше на ум Гетеови стихови (од неког времена ја сам сав заражен њим) — сећаш ли се? — „На таласима светлуцају хиљаде треперавих звезда,“ и изговорих их гласно. Кад дођох до стиха: „Очи моје зашто се слу-

штате?“ она лагано подиже очи (ја сам седео ниже ње и њен је поглед падао одозго на мене) и жмиркајући због ветра дуго је гледала у даљину.

Тиха кишица наједанпут пљусну и заиграше клобучићи по води. Ја јој понудих свој огртач, она га пребаци преко леђа. Ми пристадосмо уз обалу, али не у пристаништу, и пешице се упутисмо кући. Ја сам је водио под руку. Све сам хтео нешто да јој кажем, али сам ћутао. Ипак, сећам се, питао сам је зашто, кад је код куће, увек седи испод слике Ељцове, баш као тиче испод крила материна.

— Ваше је поређење врло тачно, одговори она. Ја никад не бих пожелела да изиђем испод њенога крила.

— Не бисте желели да изиђете на слободу? опет упитих ја.

Она ништа не одговори.

Не знам зашто сам ти причао о тој шетњи. Може бити зато, што ми је она остала у памети као један од најпријатнијих догађаја прошлих дана; а у самој ствари, зар ми је то неки догађај? Ја

сам био тако задовољан и у души весео, а сузе, тихе сузе радоснице, само су навирале на очи.

Још нешто. Замисли, сутрадан пролазећи у врту крај сенице, наједанпут чујем нечиј пријатан женски глас како пева: „Freut' euch des Lebens“... Ја завирих у сеницу — то је била Вјера. „Браво, узвикнух ја: нисам знао да имате тако диван глас.“ Она се застиде и ућута. Шалу на страну, она има одличан, јак сопран. А она, ја мислим, није ни слутила да има леп глас. Колико ли још недирнутога блага лежи у њој! Она сама себе не познаје. Је ли да је таква жена у данашње време реткост?

12. августа.

Веома чудан разговор водио се јуче међу нама. Најпре се повела реч о привиђењима. Замисли, она у њих верује и каже да има својих разлога за то. Прјимков, који је с нама седео, погледа преда се и одмахну главом, као да је хтео да потврди њен говор. Ја је стадох запиткивати, али убрзо опазих да јој је тај разговор непријатан.

Почесмо разговор о машти, о сили маште. Ја испричах како сам у младости, маштајући много о срећи (обично занимаће људи, којима у животу није ишло добро, или им не иде), између осталогa сневао и о том, каква би неисказана срећа била, кад би се заједно с вољеном женом провело неколико недеља у Венецији. Ја сам тако често о том маштао, нарочито ноћу, да ми се у глави у неколико створила слика, коју сам могао, кад ми се прохте, изазвати преда се; требало је само да зажмурим.

Ево шта ми је излазило пред очи: ноћ, месец, месечина бледа и мека, мирис, ти мислиш од лимуна? не, већ од ваниле, мирис од кактуса, широка глатка водена површина, равно острво, обрасло маслинама; на самој обали острва осредња кућа од мрамора; чује се, Бог зна откуд, музика. У кући биље са угаситим лишћем и светлост од полузаклоњене лампе; преко једног прозора виси огртач од тешке кадиве са златним ресама и једним крајем лежи у води, а налакћени на огртач стоје једно уз друго *он* и *она* и

гледају у даљину тамо, откуда се Венеција види. Све ми се то тако јасно представљало, баш као да сам својим очима видео.

Она саслуша моје бунцање, па рече како и она често машта, али су њена маштања друге врсте. Она неки пут замишља да је у пустарама Африке с каквим било путником, или да истражује Франклинов пут у леденом океану; живо замишља све оскудице, које мора претрпети, све тешкоће с којима се мора борити.

— Ти си се начитала путописа, рече јој муж.

— Може бити, одговори она; али кад се већ снева, зашто сневати о оном што не може бити?

— А зашто не? прихватих ја. Шта је сирота немогућност крива?

— Ја нисам то казала, рече она. Хтела сам да речем, какво је то задовољство мислити о самој себи, о својој срећи? О њој не вреди мислити; она не долази, зашто трчати за њом. Она је као и здравље: кад је не опажаш, она је ту.

Тај ме говор зачуди. У тој је жени велика душа, веруј ми. Од Венеције разговор пређе на Италију и на Талијане. Прјимков изиђе, ја остадох с Вјером насамо.

— И у вашим жилама тече талијанска крв, рекох јој ја.

— Јест, одговори она; хоћете ли да вам покажем слику моје бабе?

— Будите тако добри.

Она оде у своју собу и донесе отуда прилично велики златан медаљон. Ја отворих медаљон и угледах изванредно добро израђен лик оца Ељцове и његове жене, — оне сељанке из Албано. Деда Вјерин изненадио ме је великом сличношћу са својом ћерком. Само што су црте његовог лица, окруженог белим облаком пудера, изгледале строже, оштрије и изразитије, а из малених жутих очију провиривало је неко суморно јогунство. Али какво је тек било лице у Талијанке! Сладострасно, као расцветала ружа отворено, с крупним, влажним, буљавим очима и охолим осмехом на руменим уснама. Танке, пуне чулности, ноздрве

рекао би шириле су се и дрхтале од скорошњих пољубаца; од црнопурастих образа просто је била топлина и здравље бујне младости и женске снаге... То чело никад није мислило, а и боље је. Она је насликана у свом албанском оделу. Живописац (прави уметник) метнуо јој је винову гранчицу у као катран црну косу, која се у сјајно плаву боју преливала. Овај бахантски украс пристајао је не може боље бити изразу њеног лица.

А знаш ли на кога ме је подсећало то лице? На моју Манон Леско, што је у црном оквиру. И што је још чудније: гледајући ту слику ја се сетих да и у Вјере, не обзирући се на то, што нема нимало сличности у цртама, по кадшто провирује нешто налик на тај осмех, на тај поглед...

Јест, опет ти кажем: ни она сама, нити ико други на свету зна шта се још све у њој крије...

Узгред буди речено, Ељцова је пред свадбу своје кћери испричала јој сав свој живот, смрт своје матере, итд.; извесно у намери да је поучи. На Вјеру је учи-

нило највећи утисак оно, што је чула о свом деди, о том тајанственом Ладанову. Али да ли она због тога верује у привиђења? Чудновато! Она је сама собом тако чиста и ведра, а боји се свега, што је мрачно, подземно, и верује у то...

Доста је. Зашто писати о свему томе? У осталом, кад је већ написано, нека га нек иде теби.

Твој П. Б.

СЕДМО ПИСМО

Од истога — истоме

Сеоце М..., 22. августа 1850

Узимам перо након десет дана од последњег писма.

О, драги пријатељу, више не могу крити... Како ми је тешко! Колико ли је волим! Можеш замислити с каквом болном дрхтавицом пишем ту кобну реч. Ја нисам дечак, нисам чак ни младић; ја већ нисам у тим годинама, кад се други готово никако не могу обманути, а самога себе врло лако обмањујеш. Ја све знам и јасно видим. Ја знам да је мени

близу четрдесет година, да је она туђа жена и да воли свог мужа; ја врло добро знам да од несрећног осећања, које је овладало мноме, сем тајних мука и потпуног упропашћења животних сила, ни чему се не могу надати, — ја све то знам, ја се ничему и не надам и ништа и нећу; али ми од тога није лакше,

Још пре месец дана почео сам опажати да моја наклоност према њој постаје све јача и јача. То ме је и у забуну доводило, а и радовало... Али, јесам ли могао очекивати да ће се код мене поновити све оно чему као и младости, како ми се чинило, није било повратка? Ама шта ја говорим! Овако ја никад нисам волео, зацело никада! Манон Леско, Фретиљон, — ето коме сам се ја клањао. Такве је идоле лако разрушити; а сад... Ја сам тек сад сазнао шта значи заволети једну жену. Стид ме је и да говорим о том; али тако је. Стид ме је... Љубав је ипак себичност; а у мојим годинама себичност није допуштена. Не треба у тридесетседмој години живети само ради себе; треба користити

својим животом, с циљем испуњавати своју дужност и свој посао на земљи. И ја сам се био латио рада... И ето, све је као ветром разнесено.

Сад разумем о чем сам ти писао у првом писму, сад разумем шта још нисам био искусио. Како је изненадно тај удар пао на моју главу! Стојим и тупо гледам у будућност; црн вео висе ми пред очима, у души ми је тешко и страшно. Ја могу да се савлађујем; ја сам по спољашности миран не само пред другима, већ кад сам и насамо; у самој ствари, мени и не доликује да бесним као какав деран. Али црв се увукао у моје срце и гризе га и дању и ноћу. Како ли ће се то свршити?

Досад ми је, само кад с њом нисам, било тешко и узбуђивао сам се, а поред ње одмах сам се стишавао... Сад сам и крај ње узнемирен, — ето шта ме плаши. О, мили мој, како је тешко стидети се својих суза и скривати их!... Само је младости допуштено плакати; њој јединој сузе приличе...

Ја не могу да прочитам ово писмо;

оно ми се нехотично, као уздах, отело. Не могу ништа додати, ништа испричати... Дај ми времена; ја ћу доћи к себи, постаћу господар своје душе и као човек разговараћу се с тобом; а сад бих волео да наслоним главу на твоје груди и...

О, Мефистофеле, и ти ми не помажеш. Намерно сам прекинуо писање, намерно сам дражио подругљиву жицу у себи, напомињао сам сâм себи како ће ми се после године дана, после пола године, учинити смешна и блљтава ова јадања и исповести... Збиља, Мефистафело је немоћан; његов је зуб отупео... Збогом.

Твој П. Б.

ОСМО ПИСМО

Од истога — истоме

Сеоце М..., 8. септембра 1850.

Мили пријатељу, Семене Николајевићу!

Ти си и сувише примио к срцу моје последње писмо. И сам знаш како сам ја увек био склон да преувеличавам своја осећања. То ми се некако и нехотице

дешава: женска природа, па то ти је! С временом ће то, наравно, проћи; али уздишући признајем, да се досад нисам поправио. Дакле, умири се. Нећу одрицати да ми се Вјера допада, али ти ипак кажем да у свему томе нема ништа необично.

Да овамо дођеш, као што ми пицеш, нема никаква смисла. Јурити хиљаду врста, Бог те пита зашто, — то би било лудо. Али ја сам ти веома захвалан за тај нови доказ пријатељства и веруј ми, никад га нећу заборавити. Твој долазак овамо неумесан је и стога, што ја намеравам ускоро доћи у Петроград. Седећи на твом дивану о многом ћу ти причати, а сад, право да ти кажем, не прича ми се; не вреди, опет ћу се разбрбљати и начинити праву збрку. Пре поласка опет ћу ти писати. Дакле до скорог виђења. Буди здрав и весео и не очајавај много о судбини оданогa ти П. Б.

ДЕВЕТО ПИСМО

Од истога — истоме

Село П..., 10. марта 1853.

Дуго ти нисам одговорио на твоје писмо. Ја сам ових дана све о њему мислио. Осећао сам да те није проста радозналост побудила да ми га напишеш, већ право пријатељско саосећање; али ја сам се ипак колебао да ли да послушам твој савет, да ли да ти испуним жељу. Напоследку одлучио сам се; све ћу ти испричати. Да ли ће ми моја исповест олакшати, као што ти мислиш, не знам; али мени се чини да немам права крити од тебе оно, што је за свагда мој живот изменило. Мени се чини да бих чак остао кривац... јао! још већи кривац пред оном незаборављеном милом сени, ако не бих поверио нашу тужну тајну једином срцу, које ми је још драго. Може бити, још једини ти на свету сећаш се Вјере, па и ти судиш о њој нерасудно и погрешно; ја то не могу допустити. Дакле, дознај све. Авај! Све се то може у две речи казати. То, што је међу нама било,

тренутно је као муња блеснуло, и као муња донело смрт и пропаст...

Од оног времена, кад је ње нестало, од оног времена, кад сам се доселио у овај забачени крај, који нећу до краја свога живота оставити, протекло је више од две године, и све је исто онако јасно у мојој памети, ране су моје исто онако живе, јади су моји исто онако горки...

Нећу се јадати. Јадања, раздражујући, утољавају тугу, али моју не. Само ћу ти причати.

Сећаш ли се мога последњег писма — оног писма, у ком сам ја имао намеру да растерам твоја страховања и наговорио сам те да не идеш из Петрограда? Ти си посумњао, опазио си да је оно усиљено весело, ти ниси поверовао да ћемо се скоро видети; ти си имао право. Уочи тога дана, кад сам теби писао, ја сам дознао да сам вољен.

Написавши ове речи, видим како ће ми тешко бити, да ти све до краја испричам. Стална мисао о њеној смрти мучиће ме с удвојеном снагом, та ће ме сећања пећи... Али ја ћу се трудити да се

савладам, па или ћу се махнути писања, или нећу ни једне непотребне речи рећи.

Ево како сам дознао да ме Вјера воли. Пре свега морам ти рећи (а ти ћеш ми веровати), да ја до тога дана сасвим ништа ни слутио нисам. Истина, она је по кадшто била замишљена, што се пре није с њом дешавало, али ја нисам знао зашто се сад то дешава. Напослетку једног дана, 7. септембра — то је незаборављени дан за мене — ево шта се догодило. Ти знаш колико сам ја њу волео и како ми је било тешко. Лутао сам као сенка, нигде се нисам могао скрасити. Хтео сам да останем код куће, али нисам могао издржати, и отишао сам к њој. Затекао сам је саму у кабинету. Прјимков није био код куће; отишао је у лов.

Кад сам ушао к Вјери, она ме пажљиво погледа и не одговори на мој поздрав. Седела је крај прозора; на крилу јој је била књига, коју сам ја одмах познао: то је био мој „Фауст“. На лицу јој се огледао умор.

Ја седох према њој. Она ме замоли да прочитам ону сцену између Фауста

и Гретхен, где га она пита верује ли он у Бога. Ја узех књигу и почех читати. Кад сврших, погледах у њу. Наслонивши главу на наслоњачу и скрстивши руке на прса, она је исто онако пажљиво гледала у мене.

— Не знам зашто ми је срце одједном залупало.

— Шта сте ви учинили са мном? лагано проговори она.

— Шта кажете? збуњено упитах ја.

— Јест, шта сте учинили са мном? понови она.

— Ви хоћете да кажете, отпочех ја, зашто сам вас наговорио да читате овакве књиге?

Она ћутећи устаде и пође из собе. Ја сам гледао за њом. На прагу она застаде и окрете се к мени.

— Ја вас волим, рече она; ето шта сте учинили са мном,

Мени јурну крв у главу.

— Ја вас волим; ја сам заљубљена у вас, понови Вјера.

Она изиђе и затвори врата за собом.

Нећу ти описивати шта се тад са мном

догодило. Сећам, се, изишао сам у врт, отишао у најудаљенији крај, наслонио се на дрво, и колико сам тамо простајао, не умем ти казати. Просто сам био оба-мро; каткад осећање неизмерне среће про-јурило би ми као талас кроз срце... Не, нећу о томе говорити. Глас Прјимковљев трже ме из заноса. Послали су да му јаве, како сам ја дошао; он се вратио из лова и тражио ме. Он се пренерази, кад ме нађе самога у врту, па још без ше-шира, и поведе ме у кућу.

— Жена ми је у гостинској соби, рече он; хајдемо к њој.

Можеш замислити с каквим сам осе-ћањима прекорачио праг гостинске собе. Вјера је седела у крају за ђерђевома. Ја је кришом погледах, а после задуго не дигох очију. На моје велико чудо она је изгледала мирна; у оном што је гово-рила, у звуку њенога гласа, није се опа-жала никаква узрујаност. Ја се на крају крајева реших да је погледам. Наши се погледи сусретоше. Она малчице поцр-вени и наже се над вез. Ја почех мо-трити на њу. Она као да се двоумила;

невесео осмех по кадшто развлачио јој је усне.

Прјимков изиђе. Она изненадно подиже главу и доста гласно упита ме:

— Шта сад намерава те чинити?

Ја се збуних и потмулим гласом брзо одговорих, како намеравам испунити дужност часнога човека и отпутовати, „зато, додадох, што и ја вас, Вјера Николајевна, волим; ви сте то извесно одавно опазили.“

Она се опет наже над вез и замисли се.

— Ја се морам с вама разговорити, рече она. Дођите довече, после чаја, у нашу кућицу... знате, где сте „Фауста“ читали.

Она је то тако гласно казала, да ја и сад не разумем како Прјимков, који је баш у том тренутку улазио у собу, није ништа чуо.

Споро, убиствено споро, прошао је тај дан. Вјера се по кадшто обзирала око себе, баш као да се питала: не снева ли она? У том тренутку на лицу јој се видела одлучност... А ја... ја нисам могао к себи доћи. Вјера ме воли! Те речи

непрестано су ми се врзле по памети, али ја их нисам разумевао, — ни себе нисам разумевао, а ни њу. Ја нисам веровао у тако неочекивану, тако узбудљиву срећу; с напрезањем сећао сам се оног, што се догодило, а и гледао сам и говорио као у сну...

После чаја, кад сам већ почео мислити како бих неопажен умакао из куће, она сама изненадно рече како хоће да се прошета и позва мене да је пратим. Ја устадох, узех шешир и пођох за њом. Нисам смео отпочети разговор, једва сам дисао и чекао сам њену прву реч, чекао објашњење, али је она ћутала. Ћутећи дошли смо до китајске кућице, ћутећи ушли смо у њу, и тада — ја и дан данашњи не знам, не могу да разумем, како се то десило — нашли смо се обоје у загрљају. Некаква невидљива сила гурнула је мене к њој, њу — к мени. На сумрачној дневној светлости њено лице, са забаченом косом назад, тренутно заблиста осмехом заборави и миља, и наше се усне спојише у пољубац...

Тај је пољубац био и први и последњи.

Вјера се изненадно отрже из мојих руку и с ужасом и разрогаченим очима устукну назад.

— Погледајте, рече ми она уздрхталим гласом; зар ништа не видите?

Ја се брзо освртох.

— Ништа. А зар ви штогод видите?

— Сад не видим, али сам видела.

Она је дубоко и испрекидано дисала.

— Кога? Шта?

— Моју матер, лагано рече она и сва задрхта.

И ја уздрхтах, баш као да ме хладноћа обузе. Мени одједном постаде тако страшно као злочинцу неком. А зар ја у том тренутку нисам био злочинац?

— Махните се, молим вас, отпочех ја; шта вам је? Боље кажите ми...

— Не, за име Божје, не! прекиде ме она и ухвати се за главу. Та ово је лудило. Ја лудим... С тим се не треба шалити... То је смрт... Збогом...

— Тако вам Бога, останите само један тренутак, узвикнух ја и против своје воље усхићено. Нисам знао шта сам го-

ворио и једва сам се на ногама држао. Тако вам Бога... Та то је сурово!

Она погледа у мене.

— Сутра, сутра у вече, рече она, а данас не; молим вас, данас идите... Сутра навече дођите к вратаоцима у врту, тамо близу језера. Ја ћу бити тамо, доћи ћу... Кунем ти се да ћу доћи, додаде она са заносом, а очи јој синуше; ма ко ме задржавао, кунем ти се! Све ћу ти казати, само ме данас пусти.

И пре но што сам могао и реч проговорити ње нестане.

Узрујан до саме сржи, ја остадох на месту. Глава ме је заносила. Кроз безумну радост, која је испуњавала све моје биће, поткрадало је се неко мучно осећање... Ја погледах око себе. Учини ми се страшна она усамљена, влажна соба, у којој сам стајао, а чији је таван био низак, а зидови мрачни.

Ја изиђох напоље и тешким корацима упутих се у кућу. Вјера ме је очекивала на тераси. Она уђе у кућу, чим се ја приближих, и одмах оде у своју собу за спавање.

Ја сам отишао кући.

Како сам провео ноћ и сутрашњи дан до вечера — то се не може испричати. Само се сећам да сам ничице лежао, покрио лице рукама и сећајући се њеног осмеха пре пољупца шаптао: „Ево је на крају крајева!“

Сетио сам се и говора Ељцове, који ми је Вјера испричала. Она јој је једном рекла: „Ти си као лед; док се не раскравиш, тврда си као камен, а чим се раскравиш, ни трага од тебе неће остати.“

Ево шта ми је још падало на ум. Једном сам расправљао с Вјером шта је то умешност, шта даровитост.

— Ја само једно умем, рече она: умем ћутати до последњег часа.

Ја тада нисам ништа разумео.

„Али шта значи онај њезин страх? питао сам се ја... Је ли она збиља видела Ељцову? Уображење!“ мислио сам ја и понова се предавао узбуђењу очекивања.

Тога дана написао сам ја теби оно лукаво писмо, — а с каквом номером, мучно ми је и сећати се.

Увече, сунце се још није било смирило, ја сам већ стајао у високом и густом врбљаку на обали језера, педесет корака далеко од вратаоца. Од куће сам пешице дошао. Признајем, на своју срамоту, страх, прави малодушни страх, испуњавао је моје груди, непрестано сам уздрхтавао... али се нисам кајао. Сакривши се међу гране, нетренимице сам у вратаоца гледао. Она никако да се отворе. Сунце се смири, паде сумрак, већ и звезде изиђоше, небо потамни — нико се не појави. Грозница ме поче трести. Настаде ноћ. Више не могох издржати, обазриво изиђох из врбљака и прикрадох се вратаоцима. У врту је све било мирно. Ја шапатам зовнух Вјеру, зовнух је по други пут, па и по трећи... Ничиј глас не одазва се. Прође још пò сахата, прође сахат, настаде потпун мрак. Очекивање ме замори, повукох вратаоца к себи и сместа их отворих. Ја се на прстима, као лопов, упутих њеној кући. Зауставих се у сенци липа.

У кући су готово сви прозори били осветљени; послуга је ишла тамо амо по

собама. Мене то изненади; мој сахат, колико сам могао према слабој светлости звезда видети, показивао је једанаест и по. Наједанпут чу се лупа иза куће; кола изиђоше из дворишта.

„Извесно су гости“, помислих ја. Изгубивши сваку наду да ћу Вјеру видети, ја изиђох из врта и брзим корацима упутих се својој кући. Ноћ је била мрачна, септембарска, али топла и без ветра. Осећање, не толико зловоље, колико туге, које ме је било обузело, ублажи се мало и ја стигох кући малчице уморан од брзога хода, али умирен ноћном тишином, срећан и готово весео. Уђем у собу за спавање, рекнем Тимотију да иде, и не скидајући се пружим се на постељу и потонем у мисли.

У почетку мисли су ми биле радосне, али убрзо опазих у себи неку чудну промену. Почех осећати како ме неки тајни терет тишти, неки дубок унутрашњи немир. Ја нисам могао разумети откуд је то долазило, али ми је било мучно и тешко, баш као да ми је блиска несрећа претила, баш као да ми је неко мио у

том тренутку патио и звао мене у помоћ. На столу је тамним и мирним пламеном горела воштана свећица; шеталица је потмуло и једнолико куцкала. Ја наслоних главу на руку и загледах се у празан полумрак своје самачке собе. По мислих о Вјери и душа ме заболи; све чему сам се толико радовао, учини ми се, као што је и у ствари било, несрећом и безизлазном пропашћу. Тужно осећање све је више и више расло у мени, више нисам могао лежати; мени се опет учинило да ме неко молећивим гласом зове.... Подигнем главу и сав се стресем. Одиста, ја се нисам варао, тужан јаук долете из даљине и слабо дршћући удари у мрачна прозорска окна. Обузе ме ужас; ја скочих с постеље и отворих прозор. Разговетно јечање улете у собу и просто се стаде окретати изнад мене. Сав охладнео од страха слушао сам га како постепено изумире. Изгледало је као да неког у даљини кољу и он несрећник узалуд моли да га поштеде. Да ли је то сова у шумарку крикнула, или је неко друго створење тако јекнуло, ја тада ни-

сам о том размишљао, већ сам као Мазепа Кочубеј на тај злокобни глас викнуо:

— Вјера, Вјера, да ли ме ти то зовеш?

Тимотије, дремљив и пренеражен, појави се преда мнош.

Ја се освестих, попих чашу воде и пређох у другу собу, али ми сан не дође. Срце ми је лагано, али болно било. Више се нисам могао предавати сновима о срећи, ја већ више нисам смео веровати у њу.

Сутрадан, пред ручак, одем Прјимкову. Он ме дочека забринута лица.

— Жена ми је болесна, отпоче он; лежи у постељи, слао сам и по доктора.

— Шта јој је?

— Не знам. Синоћ је пошла у врт и ван себе, престрављена, одмах се вратила. Служавка дотрча по мене. Ја одем и питам: „Шта ти је?“ Она ништа не одговара. Одмах јој је позлило; ноћу се и бунило појавило. У бунилу Бог свети зна шта није говорила, и вас је помињала. Служавка ми је чудну ствар испричала: као да се у врту Вјерочки њена

покојна мати привидела, као да јој се учинило да јој она отворених очију иде у сусрет.

Можеш мислити шта сам осетио, кад сам то чуо.

— Наравно, то је лудорија, продужи Прјимков; али ипак морам признати да су се мојој жени дешавале чудне ствари такве врсте.

— И Вјера је Николајевна збиља јако болесна?

— Јест, болесна је; ноћас је било рђаво; сад је у заносу.

— Шта каже доктор?

— Доктор каже да се болест још није испољила...

12. марта.

Не могу, драги пријатељу, да продужим онако, како сам започео: то ме стаје великог труда и одвећ позлеђује моје ране. Болест, да се послужим докторовим речима, испољила се и Вјера је од те болести умрла. Она ни две недеље није живела после оног нашег кобног, тренутног састанка. Још једном сам је, пред њену смрт, видео. Немам болнијег сећања од тога.

Ја сам већ од доктора дознао да нема никакве наде. Доцкан у вече, кад су већ сви у кући полегали, ја се прикрадем вратима њене собе за спавање и завирим унутра. Вјера је лежала на постели са затвореним очима, сува, мала, са грозничавим руменилом на образима. Као скамењен гледао сам ја у њу. Наједанпут она отвори очи, упре их у мене, добро се загледа и пруживши суву руку. —

Шта тражи он на освештаном месту.

Онај... ено онај тамо...¹

Изговори она тако страшним гласом, да ја нададох бежати.

Она је готово за све време своје болести бунцала о „Фаусту“ и о својој матери, коју је звала час Мартом, час матером Гретхен.

Вјера је умрла. Ја сам јој био на погребу. Од тога времена ја сам све занемарио и настанио се овде за свагда.

Размисли сад о том, што сам ти испричао, размисли о њој, о том створењу

¹) Was will er an dem heiligen Ort,

Der da... der dort.

„Фауст“, I. део, последња појава.

које је тако брзо пропало. Како се то догодило, како да се објасни то непојмљиво мешање мртвих у поступке живих, ја то не знам и никад нећу дознати; али признај да ме није наступ пролазне маланхолије, као што ти велиш, натерао да се уклоним од света. Ја више нисам онакав, каквог си ме ти знао; ја сад у много штошта варујем, у што пре нисам веровао. Ја сам све ово време мислио о тој несрећној жени (умало не рекох девојци), о њеном пореклу, о тајној игри судбине, коју ми слепци називамо слепим случајем. Ко зна колико сваки, што живи на земљи, остави семена, коме је суђено да тек после његове смрти изникне? Ко уме казати каквим је тајанственим ланцем везана судбина човекова са судбином његове деце, његова потомства, какав одблеска бацају на њих његове тежње и каква их казна постиже за његове погрешке? Ми сви морамо бити понизни и приклонити главу пред Невидљивом Силом.

Јест, Вјера је насилном смрћу умрла, а ја сам остао неповређен. Сећам се, кад

сам још дете био, у нашој кући била је лепа ваза од прозрачног алабастра. Ни једна пегица није кварила њену чисту белину. Оставши једном сам, ја стадох клатити постоље, на ком је она стајала... ваза паде и разби се у хиљаду комада. Ја обамрех од страха и остадох непочинено пред парчадма. Мој отац уђе, угледа ме и рече: „Погледај шта си урадио; више нећемо имати наше лепе вазе, сад се већ не може ничим поправити.“ Ја бризнух у плач. Изгледало ми је као да сам неки злочин учинио.

Ја сам постао зрео човек... и лакотислено сам разбио хиљаду пута скупотенији суд.

Узалуд сам себи говорим, да нисам могао очекивати тако брз свршетак, да је он и мене самог својом брзином запрепастио и да нисам могао ни слутити какво је створење била Вјера. Она је збиља умела до последњег часа ћутати. Требало је да побегнем, чим сам осетио да је волим, да волим удату жену; али ја сам остао, — и у комаде сам разбио најдивнији створ, и с немим очајањем гледам на дело руку својих.

Ељцова је збиља брижљиво чувала своју кћер. Она ју је до последњег часа сачувала, и при првом несмотреном кораку однела је са собом у гроб.

Време је да завршим... Ја ти ни стоти део нисам казао од онога, што би требало да кажем; али од мене је и то доста. Нека опет потоне на дно душе оно, што је било испливало. На свршетку рећи ћу ти још ово: једно уверење стекао сам из искуства ових последњих година: живот није шала ни забава; живот није ни наслада... Живот је — тешка патња. Уздржавање, непрекидно уздржавање, — то је његов тајни смисао, његова одгонетка. Не о испуњавању омиљених идеја и снова, ма како они били узорити, већ о испуњавању дужности, ето о чем треба човек да се стара. Ако не натура себи ланце, гвоздене ланце дужности, не може он издржати борбу до краја, а да јој не подлегне; а у младости ми мислимо: што већа слобода, тим боље, тако ће се даље отићи. Младости је допуштено да тако мисли; али је срамота тешити се обманом, кад

ти је на крају крајева сурово лице истине загледало у очи.

Збогом. Некад бих додао : буди срећан; а сад ћу ти рећи : труди се да живиш; није то тако лако, као што се чини. Сећај ме се, не у тренуцима туге, већ у тренуцима размишљања, и сачувај у својој души Вјерину слику у свој њеној чистој невиности. Још једном збогом.

Твој П. Б.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.